

САГА-МІНІ

ГАЛИЦЬКА САГА

Петро Лущик

**ВЕЛИКА
ВІЙНА**

Роман

Харків
«ФОЛІО»
2020

.....

Жителі села Перетин у липні 1914 року

Морози			
1	Григорій (Гриць)	батько	52 роки
2	Олекса	син	22
3	Федір	син	19
4	Марта	дочка	16
5	Василь	син	11
Кандиби			
6	Семен	батько	30
7	Єва	мати	28
8	Ганна	сестра Семена	19
9	Гриць	син	5
10	Іван	син	3
Вальки			
11	Іван	дід	74
12	Ганна	баба	72
13	Гнат	батько	49
14	Меланка	мати	46
15	Михайло	син	24
16	Андрій	син	20
Солтиси			
17	Параска	баба	65
18	Лука	батько	44
19	Юстина	мати	38
20	Ксенія	дочка	17
21	Данило	син	12

<i>Ребрик</i>			
22	Орина	вдова	35
<i>Смолярі</i>			
23	Яків	батько	38
24	Олена	мати	36
25	Михайло	син	15
26	Микола	син	14
27	Кость	син	12
<i>Нагірні</i>			
28	Микита	батько	46
29	Варвара	мати	42
30	Тимофій	син	22
<i>Білецькі</i>			
31	Андрій	дід	62
32	Євдокія	баба	60
33	Тома	батько	39
34	Катерина	мати	38
35	Степан	син	17
36	Єлизавета	дочка	14
37	Марія	дочка	10
<i>Вовки</i>			
38	Микита	прадід	78
39	Євгенія	прабаба	78
40	Гнат	їхній 1-й син	53
41	Феодора	дружина	50
42	Роман	зять	29
43	Марія	дочка Гната	25
44	Дмитро	внук	3
45	Михайло	внук	1 місяць
46	Василь	2-й син	48
47	Ганна	дружина Василя	41
48	Левко	син Василя	20

Пролог

Гаврило бачив, як кортеж повільно (а швидко він їхати просто не міг — люди, що стояли обабіч дороги, бажали якнайдовше бути поруч зі спадкоємцем) порівнявся з тим місцем, де стояв увесь напружений від чекання Неделько Чабринович. Той повернув голову туди, де серед натовпу, що радісно вітав ерцгерцога Франца Фердинанда і його дружину Софію, стояв Данило Іліч. Він ледь помітно кивнув головою.

Несподівано для жандармів, що не давали людям вийти на проїжджу частину дороги, Чабринович протиснувся між ними, тримаючи в руках букет квітів, у якому була захована граната, й одразу кинув його у третій автомобіль. Букет описав невелику дугу і впав на брезентовий відкидний верх машини позаду ерцгерцога. Замість того щоб вибухнути і тим самим поставити на цьому крапку, граната відбилася від брезенту і впала на бруківку позаду. Лише тоді пролунав вибух.

Почулися крики тих, кого зачепили осколки. Скількох людей поранило, Гаврило Принцип не знав. Його (і не лише його одного!) хвилювало тільки те, що Франц Фердинанд залишився живий. Гаврило намацав у кишені браунінг, бажаючи завершити те, чого не вдалося Чабриновичу.

А виконавець невдалого замаху, усвідомивши свій провал, діяв за інструкцією. Він миттю дістав із кишені ампулу з ціанідом, але замість того, щоб померти одразу, Неделька просто вирвало. Зрозумівши, що так він може потрапити до рук жандармів (а це просто не входило ні у його плани, ні, тим більше, у плани керівництва), Чабринович побачив просвіт у натовпі й кинувся у річку Миляцку. На його біду, спека, що не покидала Сараєво упродовж усього червня, висушила досить-таки повноводну річку. Двоє поліцейських, що стрибнули за ним майже одночасно, вилунали Неделька і витягнули на набережню. Тут нещасливий самогубець потрапив до рук натовпу. Що було потім, Гаврило не бачив. Кор-

теж швидко промчав повз нього, тому ні він, ні Тифко Грабеж, ні Цветко Попович не змогли довершити справу.

Замах провалився. Поки поліцейські виривали з рук осатанілого натовпу вже скривавлене тіло Чабриновича, що ледь-ледь подавав ознаки життя, Гаврило Принцип скористався цією метушнею і швидкими кроками попрямував набережною Аппель. Він звернув на бічну вулицю, де на розі стояв магазин «Делікатеси Шіллера». У Гаврила було трохи часу, щоб обдумати ситуацію і навіть перекусити.

Як на такий час у магазині було порожньо. Це й не дивно: не щодня до провінції приїжджає спадкоємець австрійського престолу!

Тому, побачивши відвідувача, господар — досить-таки огрядний чоловік — поцікавився, що клієнт бажає. Гаврилу, звичайно, хотілося б чогось випити, але він доконечно знав, що йому ніхто не продасть навіть пива: дев'ятнадцять років!

— Дайте чогось перекусити! — похмуро пробурмотів Гаврило.

Зрозумівши, що відвідувач не належить до категорії людей, із ким можна просто поговорити, господар мовчки поставив перед ним стандартний у його магазині сніданок і знову зайшов за прилавок, залишивши Гаврила самого зі своїми думками.

А вони були невеселі!

Замах, так ретельно підготовлений і розписаний буквально до хвилин, на який покладали сподівання не лише прості серби у Боснії, але й такі високі чини, про яких боявся говорити навіть Данило Іліч, що займав в організації «Чорна рука» не останню посаду, провалився через непередбачений збіг обставин. Спочатку цей незграба Мухамед Мехмедбашич не зміг вирвати шнур гранати, захованої у квітах, потім Чабринович не влучив із трьох метрів у салон автомобіля, в якому їхав Франц Фердинанд.

І жа не лізла до рота від усвідомлення того, який вони матимуть вигляд в очах нащадків, від того, що після невдалої спроби замаху ерцгерцог повоїється далі залишатися в Сараєві й відбуде до себе у Відень, щоб більше ніколи сюди не повертатись. І хто знає, скільки мине часу, поки керівництво «Млади Босни» чи «Чорної руки» оберє нову жертву і розробить детальний план її вбивства!

Гаврило Принцип пригадав інструкцію, отриману ним сьогодні вночі. Данило Іліч наголошував, що після роботи — за будь-якого результату! — усім належить зібратися на міському вокзалі: якщо все вдасться, то просто відразу виїхати з міста, якщо ж ні, то чекати на прибуття туди ерцгерцога, щоб довершити розпочате, адже у тому, що спадкоємець захоче негайно залишити місто, не сумнівався ніхто.

Гаврило Принцип покінчив зі сніданком, залишив на столику недрібну купюру (меншої просто не мав, адже вночі їм видали великі гроші) і вийшов на вулицю.

І застиг від несподіванки. Повз нього повільно проїжджав відкритий автомобіль, у якому сиділи Франц Фердинанд із дружиною і губернатор Боснії і Герцеговини Оскар Потіорек. Людей на вулиці було не так багато, а поліцейських і погонів. Рішення визріло миттєво. Гаврило вийняв із кишені браунінг, швидкими кроками підійшов до автомобіля і майже не цілячись натиснув на курок. Пролунав постріл. Франц Фердинанд схопився рукою за шию, звідки бризкала кров. Гаврило вистрілив ще раз, цілячись у губернатора, але після першого пострілу водій устиг натиснути на газ і куля потрапила в живіт герцогині Софії Гогенберг. Усвідомивши, що він накоїв, Гаврило Принцип спробував повторити дії Неделька Чабриновича, але нічого, крім блювоти, ціан не викликав, а приставити до скроні пістолет йому вже не дали. Поліцейські і просто перехожі скрутили йому руки, повалили на землю і почали кóпати куди попало.

Останнє, що почув Гаврило Принцип перед тим, як знепритомніти, були розпачливі слова ерцгерцога:

«Соферль, не помирай, лишися заради наших дітей!»

Королівський уряд Сербії незадовільно відповів на ноту, вручену австро-угорським посланцем у Белграді 23 липня 1914 року, що змушує імператорський і королівський уряд вдатися до сили зброї, щоб захистити свої права та інтереси. Тому відтепер Австро-Угорщина вважає себе у стані війни з Сербією.

*Міністр закордонних справ
Австро-Угорщини граф Берхтольд,
28 липня 1914 року.*

*(Із телеграми австро-угорського уряду
про оголошення війни Сербії)*

Якщо рухатися гостинцем від Львова на північ і, віддалившись від нього на добрих сорок кілометрів, звернути праворуч на звичайну сільську дорогу, то мандрівник із подивом відзначить, що великі села, через які він досі проїжджав, зникли, а натомість то тут, то там серед буйства зелені острівцями виникли невеликі хутори, присілки, а то й поодинокі садиби. У давнину, про яку майже нічого невідомо, лише старожили, які розповідали історію свого села, обмежувались універсальним і невизначеним «це було давно!», маючи на увазі й часи Червленої Русі, і короля Станіслава Понятовського, і цесаря Йосифа, люди прийшли на ці терени та обирали місця для своєї осілости з розрахунку, щоб мати більше землі та близький контакт із сусідом. З часом садиби розросталися, поруч з'являлися нові, здебільшого з домочадців, які вирости, але хутірна система так і лишилася. Хутори отримували свою назву за прізвищем чи прізвиськом першого власника. А місцевість вабила до себе родючою землею, великою кількістю каміння для будівництва; колись тут водилися в незліченній кількості бобри, яких жителі використовували для приготування їжі, хутро йшло

на обмін. Ліс, який прямовисною стіною темнів за десяток кілометрів на північному сході, давав будівельний матеріал, дрова для опалення, їжу влітку. У скрутні часи, коли зі сходу через село прокочувалася татарська орда, він рятував людей від ясиру.

Лісу, що відіграватиме у нашій розповіді не останню роль, можна дістатися лише однією дорогою. Минаючи цілу вервечку неначе натиканих на польову дорогу хуторів, подорожній проїжджав три кілометри на схід до побудованого на місці бобрового болота трохи більшого села, що утворилося злиттям декількох хуторів, поблизу нещодавно побудованої великої мурованої церкви повертав на північ і прямою дорогою рухався п'ять кілометрів до омріяної мети. Майже на половині цього шляху дорога перетинає інше велике село і прямує далі. Ліс, який увесь час наближається, змінюється, розпадається із суцільної одноманітної синьої маси, у ньому вгадуються окремі дерева. Він тягнеться майже прямою стіною ген аж на схід, відділений від лугів піщаною дорогою, неначе відрізаний гігантським ножем велетня окраєць. І лише там, куди прямує дорога, ліс у певному місці відступає, утворює велике півколо, неначе спеціально для того, щоб у ньому селилися люди.

І люди дійсно поселилися. Ще за п'ятсот років від описуваних у цій розповіді подій на ньому перетнулися дві лісові дороги, і на їхньому перетині поселилися перші люди. Працьовиті господарі викорчувували пеньки, розчищали для посіву землю. Ця місцевість незабаром дістала назву — не оригінальну, але точну: Перетин. Оскільки це було єдине село, що безпосередньо розташувалося біля лісу, воно було приречене розростатись. І воно розросталося, благо, дерев поруч було багато. Не один раз селянин дивився на згарище своєї господарки, залишене черговими зайдами, засував за пояс сокиру, брав пилку і йшов до рятівника-лісу.

Неподалік села протікала невелика мілка річка, яка розливалася лише ранньою весною після танення снігів і після дощів. Сільські хлопчачки ціліснічкими днями пропадали на її піщаних берегах, ловлячи чи то щупаків, чи раків, а тоді, коли річка пересихала, виколупували з вогкого болота в'юнів.

Хоч ліс і годував селян, не він був головною турботою. Лише декілька чоловіків могли сказати, що живуть у лісі й живуть із лісу. Решта селян перетворилися на рільників. Літо того року ви-

явилось спекотним, зате з рясними дощами. Кінець липня, звідки починаються події, був тією благословенною порою, коли селянин міг хоч трішки перепочити, якщо це взагалі можливо у селі. Усю роботу в полі для того, щоб підготувати урожай, виконано ще на початку літа, а збір його ще не настав. Тому селяни — ні, не відпочивали, — лише переводили дух, готувалися до майбутньої роботи, милуючись своєю пшеницею, що доповідала за обійстям.

Туті важкі колоски, здавалося, заледве трималися на довгих сухих стеблах, чекаючи початку жнив. Селянин не мав підстав нарікати на погоже літо чотирнадцятого року. Події, які потрясли світ і несли незчисленні жертви й руйнацію, неначе якоюсь доброю волею оминали ці терени. Розташоване осторонь основних шляхів, село жило своїм, здавалося б, наперед визначеним життям.

Село Перетин було типовим для цієї місцевості, хоч і різнилося від інших тим, що дістало свою назву не від якогось поселенця. Воно утворилося з десятка схожих одне на одне господарств, які майже неможливо було з першого разу визначити, багатий господар мешкає за штахетним парканом чи там ледве зводять кінці з кінцями. Така зовнішня однаковість обійсть якось навіть урівнювала між собою їхніх власників, ставила на один рівень, дозволяла усім однаково брати участь у розмовах, розв'язувати сусідські суперечки без остраху бути несправедливо ображеними.

Обійстя Перетина зазвичай мали три-чотири споруди. Власне житловий будинок мав вигляд довгої збудованої з дощок і вкритої почорнілими снопами соломи, рідше гонтою, хати, що низькими вікнами дивилася на південь. Будівля ліворуч здебільшого була стайнею; праворуч була стодола. У декого навпроти хати траплялася дровитня, але у більшості людей дрова на зиму і просто для щоденного приготування їжі зберігались у самій хаті.

У цю майже ідилічну картину літнього полудня двадцять дев'ятого липня увірвався — спочатку тихо, неначе соромлячись самого себе, а потім голосніше — чужорідний звук. У ньому вгадувалося щось незвичайне, не чути раніше. Це було настільки незвично, що замовкли навіть коники-стрибунці, які на луках виводили безкінечне цвіркотіння. Нечисленні жителі, яких полудень застав на подвір'ях, із тривогою вдивлялися на південь, звідки линув незнайомий звук. Спочатку нічого не помітили, чи від

того, що в очі сліпило гостре липнєве сонце, чи джерело звуку було надто далеко. Тим часом незвичний звук наближався, ставав вищим, лякав своєю невизначеністю.

Майже на кожній господарці люди покидали свою роботу і хто з цікавістю, хто з тривогою дивилися на південне небо.

Почувши незвичний звук, із другої від лісу хати вийшов господар. Це був уже літній чоловік із пишними вусами, в яких угадувалися сиві волосинки. Одягнутий він був звично для місцевих жителів: на довгу, нижче колін, сіру грубої роботи сорочку надітий полотняний сірак із білим вузьким коміром, підперезаний вузьким паском. Якщо місцеві зазвичай ходили босі, то чоловік міг похвалитися, правда, аж ніяк не новими чоботами, у м'які халяви яких були заправлені темно-сірі полотняні штани. Голову прикривав солом'яний бриль із великими крисами, підігнутими з боків догори.

У пошуках джерела незвичного звуку чоловік підніс до очей долоню, намагаючись відсторонитися від полуденного сонця. Спочатку він нічого не побачив, аж ось над сусідніми хатами на небі з'явилася маленька темна цятка. Чоловік навіть засумнівався, що саме це може бути тим, що зацікавило його, але більше нічого на чистому вищвілому небі не було — лише сонце і незвична цятка.

Невдовзі вона наблизилася настільки, що можна було розгледіти певні деталі. Невідомий механізм виявився напрочуд схожий на чорного крука, котрі, бувало, завдавали шкоди людським полям.

— Марто! Хведьку! — голосно покликав чоловік. — Ану хутко до мене!

Із хати одночасно вибігли юнак і дівчина, настільки схожі між собою, що відпадали будь-які сумніви, що це брат і сестра. Юнакові було дев'ятнадцять років, він був таким же високим, як і батько. Молодша на три роки сестра, що заледве сягала йому до плеча, мала приємне, майже дитяче обличчя.

— Гляньте на це диво! — знову озвався батько. — Скільки живу — такого не видів!

Діти як за командою підвели голови догори. Об'єкт їхньої цікавості саме пролітав над їхнім обійстям. Зірке око Федора встигло розгледіти двох людей, що сиділи у чудернацькій кабіні, на крилах якої чітко впадав у вічі малюнок австрійського прапора.

Зміст

ВЕЛИКА ВІЙНА

1914 рік	7
1915 рік	89
1916 рік	147
1917 рік	195
1918 рік	269
Історичні особи, які зустрічаються на сторінках книги	310
Історична довідка	313
Авторський словник галицького діалекту	314